

TORTUR OG ORGANISERET VOLD
– PSYKOLOGI OG POLITIK I ET GLOBALT PERSPEKTIV
Indledning¹

Julio Arenas og Peter Berliner²

1. Den faglige baggrund

For to år siden var der et møde i en international gruppe under Røde Kors. Emnet var, hvordan vi kan organisere hjælpearbejde på måder, der støtter den psyko-sociale genopbygning af lokalsamfund, hvor mange, måske alle, lider under reaktioner på de voldsomme oplevelser, som de har været udsat for under krig og forfølgelse. Det viste sig i løbet af mødet, at der ganske vist var mange bud på, hvad der måske kunne gøres, men ingen fælles begreber og ingen gennemprøvede og evaluerede metoder. Men der blev givet udtryk for, at der var et stort behov for hjælp til mennesker, der er voldeligt undertrykte og fattige – og at der var en mangel på egentlig viden inden for området. Med dette nummer af *Psyke & Logos* ønsker vi at bidrage til udviklingen af denne viden – samt til at gøre opmærksomhed på denne udfordring til psykologien, således den ikke blot bliver brugt som endnu en form for imperialistisk eksport af viden – og forskning i de fattige og undertrykte som objekter, som data – men i stedet som en psykologi, der kan medtænke de politiske vilkår, der vedligeholdes gennem organiseret vold.

-
- 1 En stor tak skal rettes til Julio Arenas, der har været medredaktør af dette nummer.
  - 2 En tak til Lone Jacobsen, Elisabeth Naima Mikkelsen og Pernille Ianev – alle fra RCT – for at have bidraget med faglige input i forbindelse med redaktionen af dette nummer af *Psyke og Logos*.

Julio G. Arenas er Psykolog, Senior Researcher, Centre for Multiethnic Traumatic Stress Research and Practice (MET), Institut for Psykologi, Københavns Universitet. Peter Berliner er lektor ved Institut for Psykologi, Københavns Universitet og fagudviklingsleder i psykoterapi ved Rehabiliterings- og forskningscenter for Torturofre (RCT) i København.

2. Den globale baggrund

I medierne hører vi dagligt om menneskers, der udsættes for voldsomme situationer i form af naturkatastrofer, ulykker, og overgreb (tortur, forfølgelse, vold). Vi er i dag blevet meget opmærksomme på de psykiske og sociale konsekvenser, det kan have at være udsat for sådanne voldsomme begivenheder. Der er endvidere en øget opmærksomhed på, at omfanget af traumatiserende begivenheder hænger sammen med politiske forhold, fra undertrykkelse, tortur og etnisk udrensning til sikkerhedsregler inden for industri og krav til bygninger i form af brandsikring og jordskælvsikring. En række lemlæstelser og dødsfald, ulykker og overgreb kan i høj grad undgås gennem forebyggende indsats. I dag er traume-forskningen derfor i øget grad optaget af mulighederne for forebyggelse (Das et al., 2000, 2001; Kleinman, 1997).

Når vi ser på verden i dag, som den præsenteres for os igennem medierne, er det tydeligt, at muligheden for at blive udsat for meget voldsomme begivenheder er en del af menneskers – politisk skabte – livsvilkår. Det er tydeligt, at disse voldsomme begivenheder påvirker den enkelte deltager, det sociale netværk og hele samfundet i meget høj grad.

De voldsomme begivenheder fremstilles oftest som enkeltstående og tidsmæssigt begrænsede, hvorved det ikke vises, hvorledes de forandrer menneskers liv i mange år, ofte for resten af livet – og med konsekvenser også for kommende generationer. Den konkrete betydning af begivenheden – helt ind i dagligdagen – beskrives ikke, ligesom de traumatiserende hændelser ofte ses i en form for af-politiseret løsrevethed fra de magtforhold, der opretholdes gennem dem.

Der er meget stor forskel på, om traumatiserende overgreb finder sted som i vedvarende undertrykkelse, eller om der er tale om enkelte hændelser for mennesker, der ellers har de basale menneskerettigheder. Men også i de lande, hvor dette er tilfældet, er der en social skævhed i fordelingen af voldsomme oplevelser og traumatisering

I en stor undersøgelse fra USA, *The National Comorbidity Survey*, der omfattede 8.090 mennesker i alderen 15-54 år blev det undersøgt, hvor mange personer, der var udsat for potentielt traumatiserende oplevelser. 60,7% af mændene og 51,2% af kvinderne angav at have oplevet mindst én traumatisk begivenhed, omfattende at overvære at en anden person døde eller blev overfaldet, brandulykker, naturkatastrofer og færdselsulykker samt egen udsættelse for voldtægt, seksuelle overgreb, fysisk mishandling i barndommen samt inkonsistent, voldelig opdragelse. Undersøgelsen viste, at 7,8% af de, der havde oplevet dette, fik PTSD efterfølgende.

Judith L. Herman (1995), som har foretaget omfattende undersøgelser af traumatiserede menneskers reaktioner, går så vidt som til at påstå, at traumatisering er en væsentlig medvirkende årsag til marginalisering, f.eks. at blive hjemløs, misbruger og sindslidende. Men spørgsmålet er, om ikke

den sociale distribuering af disse problemer også blot omfatter traumatisering som endnu en kategori – således at det er den sociale udstødelse, der er den betingelse, der åbner for de nævnte handlinger som mulige.

Man hører ofte, at krisepsykologien er et moderne fænomen, og at mennesker i gamle dage klarede sig udmærket uden. Men dette er en påstand uden historisk belæg. Der er talrige litterære beskrivelser af menneskers reaktioner på tab og på voldsomme hændelser – helt fra oldtiden og til i dag. Der har været rensesritualer efter krige i en række kulturer. Krige, vold og forfølgelse har ikke bare gået upåagtet forbi, men har haft store mentale og sociale følger i flere generationer. I dag har vi professionaliseret krisehjælpen – og det er det nok det, der er det nye. Men i et globalt perspektiv fordeler denne hjælp sig meget skævt.

Ud af 135 studier, der undersøger følgerne af voldsomme belastninger – naturkatastrofer eller krige – omhandler kun 8 situationen i den tredje verden (Pedersen 2002). Tillige er de fleste studier udført med teoretisk afsæt i begrebet PTSD (post traumatisk stress reaktion). Dette begreb er individualiserende og har ikke vist sig brugbart til at måle graden af social og personlig lidelse hos f.eks. fattige, måske voldtagne, kvinder på flugt i et tredjeverdensland. De befinder sig i en helt anden livssammenhæng, ofte som følge af den politiske vold – kendetegnet ved opløsning af familier og sociale netværk, ødelæggelse af den lokale økonomi og af mulighederne for produktion (f.eks. jord ødelagt pga. landminer eller industriel forurening af vand), samt ved en voldsom ødelæggelse af sociale lokale værdier (f.eks. mellemmenneskelig tillid systematisk ødelagt gennem anvendelse af angivere og lokale som bødler).

Problemet er, at diagnosen forholder sig til de politiske livsvilkår og reaktionerne på disse som noget, der kan løses ved at give den enkelte behandling. At fokusere på helbredelse i en snæver psykologisk forstand betyder, at interessen flyttes væk fra brede indsatser inden for forebyggelse i form af uddannelse, social sikkerhed og opbygning af lokalsamfundene – det, der kaldes community-baserede metoder.

Her i Danmark har vi to af de organisationer, der, sammen med andre, har stået i spidsen for globalt at udvikle og iværksætte community-baseret psyko-social hjælp til mennesker efter katastrofer og krige, nemlig Røde Kors, der huser det Internationale Referencecenter for Psyko-social Støtte og RCT. Begge indgår i udviklingsarbejde inden for det psykosociale område med partnere i en række tredjeverdenslande. Det kan derfor være interessant at videreudvikle området som et særligt udviklings- og forskningsfokus her i Danmark, som en tydelig markering i det internationale hjælpe- og udviklingsarbejde.

Hjælpen består i at organisere lokale ressourcer, og der arbejdes ofte under vanskelige vilkår pga. organiseret voldelig ødelæggelse af det sociale netværk og infrastruktur. Endvidere er det kendetegnende for hjælpen, at der er begrænsede ressourcer af økonomisk eller personalemæssig art, og

der arbejdes derfor med at reorganisere lokalsamfund, således at disse kan virke støttende for de berørte mennesker.

En stadig større del af sundhedsudgifterne i den tredje verden går til behandling af mennesker med psykiske lidelser. Disse lidelser er for en stor dels vedkommende en direkte følge af belastende livsforhold, krig og undertrykkelse.

Krig i dag er ofte borgerkrig, der omfatter etnisk udrensning. Som baggrund for disse krige ligger en øget trussel om fattigdom, der i en række tredjeverdenslande er forårsaget af lavere priser på verdensmarkedet. Dette har ført til forsøg med mere intensiv udnyttelse, ofte med økologisk ødelæggelse til følge. Følgerne er velkendte: lokale sammenbrud af økonomi, øget fattigdom, sult, usikkerhed, migration, etniske konflikter og politisk vold. Dette ses ikke mindst ved øget vold mod kvinder og børn og ved øget kriminalitet. I en række lande sker der endvidere en nedbrydning af moral og retsopfattelse, idet torturbøddler og krigsherrer i en række tilfælde selv kan definere loven, mens fattige ingen retssikkerhed har.

Krige rettes i stadig større grad mod den fattige del af befolkningen, dels for at få herredømme over landområder, og dels for at skræmme folk til »loyalitet« gennem terror i form af massakrer, tilfældige henrettelser, bortførelser, voldtægt og lignende. Den form for terror er ofte rettet mod meningsdannere i lokalsamfundet, dvs. ledere, lærere, præster, sundhedsarbejdere og andre. Herved får terroren en tydelig symbolsk side, der handler om at have retten til at definere, hvad der er rigtigt og »retfærdigt«. Det er en psykologisk, ideologisk orienteret form for organiseret vold.

Efter 2. verdenskrig har der været ca. 160 krige i verden med mere end 24 millioner dræbte – ifølge officielle opgørelser – det estimerede reelle tal er dobbelt så stort. Det anslås, at 9 ud af 10 dræbte er civile, dvs. ikke mindst børn, kvinder og gamle. I 1996 opgjorde UNICEF tallet for børn, der var blevet dræbt i krige i de sidste ti år, til 2 millioner. Antallet af sårede og lemlæstede anslås til at være mindst 4 millioner, 1 million var blevet berøvet deres forældre, og 12 millioner var blevet hjemløse (Pedersen 2002).

De sociale og psykiske følger virkninger er enorme. Antallet af depressioner pga. krige og anden organiseret vold samt fattigdom og undertrykkelse vil vokse til at blive et stort problem – også økonomisk – for en lang række fattige lande i verden. Det er krig og folkedrab, der er den udløsende, umiddelbare årsag til reaktionerne, men bag denne årsag ligger de strukturelle forhold: fattigdom, sult, undertrykkelse og skæv fordeling af ressourcerne lokalt og på verdensplan. De psyko-sociale problemer i postkrigsområder og flygtningelejre er således ofte enorme og viser sig især ved vold mod kvinder og børn, voldtægter, depression, misbrug og mistillid mennesker imellem.

Amnesty International viste, at der i 1973 ud af 168 lande var 72, der praktiserede tortur. Dette svarer til 42,8%. I den årlige rapport fra 1997

rapporterede Amnesty International tortur og mishandling i 115 ud af 215 lande, hvilket svarer til 53,5%. Denne stigning i forekomsten af tortur skyldes antageligt, at der nu er bedre information omkring tortur gennem NGO-undersøgelser om brud på menneskerettighederne, men viser netop derved problemets uhyre omfang.

Forekomsten af tortur i udvalgte flygtningepopulationer varierer meget – fra 5-70% afhængig af fordeling i forhold til nationalitet, køn, alder og tidspunktet (Lavik et al. 1996). I en svensk undersøgelse af Røde Kors-flygtninge, som søgte asyl i Sverige, fandt man en forekomst på 23% (Horvath-Lindberg, 1988).

Forskellige undersøgelser har forsøgt at estimere, hvor udbredt tidligere udsættelse for tortur er blandt flygtninge i Danmark. En undersøgelse fra Sundhedsministeriet (2001) nævner, at ca. 50% af flygtningepopulationen i Danmark lider af angst eller depression, og ca. 20% opfylder kriterier for PTSD (Post Traumatic Stress Disorder). Der efterlyses i begge rapporter rehabiliteringstilbud til disse. I en rapport fra Dansk Flygtningehjælp (2000) peges der på, at der er behov for en specialiseret omsorg og støtte til en stor del af flygtninge i Danmark på baggrund af de voldsomme overgreb, de har været udsat for i deres hjemland og under flugten.

3. Respons – intervention – og forskning

I indledningen til *Psychological Support* (2001, side 4) skriver D.J. Cherpitel:

Traditionelt er psykologisk støtte, rådgivning og omsorg blevet varetaget af familien eller af mennesker i nærmiljøet. Men i verden af i dag er de sociale netværk blevet løsere og svagere. At de store familier og sociale netværk med mange, meget tætte og vedvarende relationer mellem mennesker er ved at falde bort, betyder, at de traditionelle måder at støtte hinanden på ikke mere slår til, når ulykken rammer.

Og selvom de traditionelle måder at støtte hinanden på stadig findes nogle steder, så viser det sig, at de ofte ødelægges og bryder sammen, når katastrofen rammer.

Målet for psyko-sociale hjælpeprogrammer efter katastrofer (natur eller menneskeskabte) er at gen-integrere enkeltpersoner og familier i deres nærmiljø (community) og at finde og støtte de ressourcer og mestringsstrategier, der er i det sociale netværk. (vores oversættelse)

Psyko-social indsats drejer sig om at nedsætte omfanget af de psykiske og sociale problemer, der ellers kan lamme et samfund i årtier efter en væbnet konflikt med etnisk udrensning og systematisk terror over for ci-

vilbefolkningen eller en stor naturkatastrofe, der har ødelagt tusindvis af menneskers livsgrundlag. Men der er også et videre perspektiv, nemlig at bidrage til en politisk og økonomisk udviklingsproces i samfundet. Dette starter ofte med det, der kaldes social mobilisering, dvs. at man begynder at samarbejde om fælles projekter i lokalsamfund og hele områder. Dette er den community-baserede tilgang, men denne må suppleres med et bredere politisk arbejde for at fremme respekten for menneskerettigheder – i praksis og støttet af lovgivning og konventioner.

Der mangler i dag i udpræget grad forskning inden for dette område, både med henblik på at opbygge en teoretisk holdbar teori om forholdet mellem livssituation og psyko-sociale problemer og ressourcer. Der mangler en operationel praksisforskning, der i samme bevægelse bidrager til at forebygge og afhjælpe problemerne og til at udvikle brugbar systematiseret viden inden for feltet. Målet i en given intervention er derved at fremme de ressourcer og handlinger, der bidrager til at fællesskabet – og dermed de enkelte deltagere – kan handle over for belastende situationer.

Psykologien har en udfordring i aktivt at kunne blive stillet til rådighed for marginaliserede, fattige og truede mennesker overalt i verden.

En indsats, der medtænker de politisk skabte betingelser for hovedparten af den traumatisering, der foregår i verden, kan organiseres, så den fremmer en social transformation, der medfører øget respekt for menneskerettigheder, demokrati, åbenhed i alle aspekter af det fælles liv i samfundet og social udvikling gennem aktiv deltagelse i communityet. Effekten af den community-psykologiske tilgang bør derfor ikke kun måles i mental sundhed, men også i social, politisk og økonomisk udvikling. Psyko-social reparation af et fællesskab – en fællesskabende proces – måles således ikke kun ved en reduktion af symptomer samt øget livs kvalitet, men også i forhold til nye aktiviteter og deltagelse i disse. Målet med den community-baserede tilgang er gennem bæredygtige projekter at bidrage til politisk og social deltagelse og økonomisk udvikling for fællesskabet.

4. Oversigt over dette nummer af Psyke & Logos

Nærværende Psyke & Logos er opdelt i tre dele.

De to første dele handler om kampen mod organiseret vold og tortur i et globalt perspektiv.

Del ét omfatter syv artikler, der fremlægger og diskuterer teoretiske forståelsesrammer for og empirisk forskning inden for feltet. Delen består af

1. Stine Amris & Julio Arenas: Impact Assessment in Rehabilitation of Torture Survivors – a long-term research strategy based on a global multi-centre study design. Part I: Theoretical considerations.
2. Stine Amris & Julio Arenas: Impact Assessment in Rehabilitation of Torture Survivors – a long-term research strategy based on a global

multi-centre study design. Part II: An exploratory study of outcome of torture rehabilitation at specialised centres from the clients' and health professionals' perspectives.

3. Inger Agger: Challenges in Psychosocial Interventions in the Aftermath of War and Political Violence.
4. Stine Amris: Chronic Pain in Survivors of Torture – Psyche or Soma?
5. Peter Berliner & Ana-Maria Torres: Organiseret vold mod fanger i fængsler i Honduras – En analyse af vidnesbyrd.
6. Henrik Rønsbo: Decentering Struggle: Traumatizing Central Americans.
7. Jan Ole Haagensen: Praksis, magt og udvikling – aspekter i psykosocial intervention i postkonfliktsamfund.

Del 2 omfatter beskrivelser af forskellige praksiserfaringer inden for feltet – fra psykoterapi med torturoverlever, over kapacitetsopbygning inden for counselling i samarbejde med menneskerettighedsorganisationer og lokale institutioner, til dokumentation af torturfølger. Delen består af:

8. Peter Berliner, Lone Jacobsen, Pernille Ianev & Naima Mikkelsen: Løsningsorienterede metoder i psykoterapi med torturoverlever.
9. Ane-Grethe Madsen: Rådgivning og støtte – kapacitetsopbygning i postkonfliktområder.
10. Peter Berliner & Malin Wiking: Psykoedukation i Røde Kors – fra mentale skemaer til handling i fællesskaber.
11. Lise Worm: Dokumentation af tortur – om metoder og begreber.

Del 3 omfatter refleksioner over psykologi, globalisering og migration belyst gennem forskellige emner. Delen rummer følgende artikler:

12. René Rasmussen: Overkodning og psykoterapi i den kognitive kapitalisme.
13. Tatiana Jessen: Migration, globalisering og psykisk sundhed.
14. Bodil Pedersen: Perspektiver på voldtægt.
15. Peter Lauritsen, Peter Elsass & Stine Højer Mathiasen: Globalisering, skala-konstruktion og svingende eksistens.
16. Jens Berthelsen: Viden, tro og overtro. Det spirituelle – globaliserings nye udfordring til psykologien.

God læselyst

LITTERATUR

DAS, V. et al. (Eds.) (2000): *Violence and Subjectivity*. University of California Press.

- DAS, V. et al. (Eds.) (2001): *Remaking a World – Violence, Social Suffering, and Recovery*. University of California Press.
- HERMAN, J. L. (1995): *I voldens kølvand*. København: Hans Reitzels Forlag.
- HORVATH-LINDBERG, J. (1988): Victims of Torture. The Swedish Experience. Chapter 4. Torture and the Infliction of Other Forms of Organised Violence. In: Miserez, D. (ed.). *Refugees – the Trauma of Exile. The Humanitarian Role of the Red Cross and Red Crescent*. Martinus Nihoff Publishers.
- KLEINMAN, A. et al. (eds.) (1997): *Social Suffering*. Berkeley, University of California Press
- LAVIK, N.J., HAUFF, E., SKRONDAL, A. & SOLBERG, O. (1996): Mental disorder among refugees and the impact of persecution and exile: some findings from an outpatient population. *British Journal of Psychiatry*. 169. 726.732.
- PEDERSEB, D. (2002): Political violence, ethnic conflict, and contemporary wars: broad implications for health and social well-being. *Social Science & Medicine*. 55. side 175-190.
- Psychological Support: Best Practices from Red Cross and Crescent Programmes* (2001): Geneva: International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies.
- SUNDHEDSMINISTERIET (2001): *Rapport fra arbejdsgruppen om rehabilitering af traumatiserede flygtninge*. København.